

відповідати його гуманістичному спрямуванню. Його імідж професіонала, гуманіста, вихователя – запорука ефективності роботи вищої школи.

Звичайно, створення позитивного іміджу майбутнього педагога – непросте завдання. Воно вимагає величезної роботи над собою, але приносить гарні результати: формує позитивне ставлення до педагога оточуючих, робить спілкування з ним приємним та комфортним.

Отже, чим яскравіша палітра іміджевих рис, гармонійніше їх поєднання, чим більше вони відповідають духовній, моральній, особистісній, професійній зрілості особистості, тим багатший, колоритніший та привабливіший її позитивний імідж [2].

Література

1. Калюжный А. Технология построения имиджа учителя / А. Калюжный // Педагогическая техника. – 2005. – № 3. – С. 103–108.
2. Шепель В.М. Имиджелогия: секреты личного обаяния / В.М. Шепель. – М., 1994. – 320 с.
3. Ковальчук А.С. Основы имиджелогии и делового общения / А.С. Ковальчук. – М., 2006. – 380 с.
4. Сердюкова Е.А. Содержание и структура имиджа преподавателя [Электронный ресурс] / Е.А. Сердюкова. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/26_SSN_2008/Pedagogica/34646.doc.htm

ТИМЧЕНКО-МІХАЙЛІДІ Н.С.

ДІАЛОГІЧНО-ДИСКУСІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МИТНИКІВ

Формування майбутнього професіонала митної служби починається у вищому навчальному закладі, головна мета якого у світлі Закону “Про освіту”, Державної національної програми “Освіта” (Україна ХХІ ст.), Закону “Про вищу освіту”, завдань національної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для митної служби України, Указу Президента України “Про стратегію реформування системи державної служби України” від 14.04.2000 р. № 599/2000, виходить далеко за межі підготовки фахівця, який володіє митним законодавством та засобами його практичного застосування.

Вона полягає у “формуванні освіченої, творчої особистості, становленні її фізичного, морального здоров’я, забезпеченні пріоритетності розвитку людини”; підготовці фахівця, здатного професійно втілювати митну політику, тобто впроваджувати науково обґрунтовану систему цілей, пріоритетів, засобів підвищення ефективності митної діяльності; людини, здатної усвідомити місце, роль, завдання цієї політики в контексті не тільки вітчизняних, але й загальноцивілізаційних трансформацій.

Зрозуміло, що підготовка фахівця такого рівня неможлива без відповідної світоглядної підготовки та оволодіння знаннями як фундаментального, так і прикладного характеру; самостійного орієнтування в розмаїтті нестандартних ситуацій та культурного плюралізму взагалі; здатності са-

можливо вирішувати ті чи інші питання. Службовець-митник має персонально відповідати за наслідки своїх рішень (особливо у складних екстремальних ситуаціях), вміти наполегливо долати тимчасові труднощі в службовій діяльності, володіти високим рівнем культури професійної комунікації, бо саме від взаємодії митника з людьми у процесі ділового спілкування значною мірою залежать їх думки й судження про нашу державу.

Наукові дослідження проблем діалогу та діалогічності надзвичайно різноаспектні. Можливості діалогу як форми спілкування, стилю взаємодії, засобу взаємовпливу та взаєморозуміння висвітлюються Г. Баллом, І. Зязюном, Л. Крамущенко, С. Макаренко, В. Ляудісом, Г. Сагач, В. Семиченко, Т. Шепеленко та ін. Психологічні аспекти діалогічної взаємодії розкриваються О. Бодальовим, А. Добровичем, О. Ковальовим та ін. Рефлексивні можливості діалогу в становленні особистості розкриті Ю. Кулюткіним, Г. Сухобською, С. Степановим та ін. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених діалогізації педагогічного процесу, у вищій школі і на сьогодні провідною залишається монологічна форма організації педагогічного процесу. С. Макаренко дійшла висновку, що педагог, зорієнтований на монологічні стратегії педагогічної взаємодії, не може розвивати в тих, хто навчається, самостійності, духу змагання, власних переконань, тобто якостей, які необхідні в сучасному соціально-економічному житті [3, с. 10].

Метою статті є обґрунтування доцільності впровадження діалогічно-дискусійних технологій навчання у процес підготовки майбутніх митників до професійної комунікації.

Вибір діалогічно-дискусійних технологій навчання зумовлений трансформацією навчального процесу (завдяки їх реалізації) у співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де курсант і викладач – рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання.

Застосування діалогу вважаємо необхідною умовою ефективного спілкування, одержання зворотного зв'язку для коригування дій студентів. Власне діалог сприяє розвитку комунікативних можливостей, надає кожному курсанту можливість висловитися й викласти свою думку: "...у двоголосому слові, у репліках діалогу чуже слово, позиція враховуються, на них реагують" [1, с. 7]. Діалог надає курсанту моделювати власні судження, індивідуальний стиль комунікативної діяльності, способи самовираження через цю діяльність, відчутти себе рівноправним співучасником різноманітної комунікативної й рефлексивної діяльності.

Розкриваючи виховну функцію діалогу, Н. Салацька наголошує, що діалог забезпечує формування ... плідних міжособистісних стосунків у колективі; реалізацію можливостей комплексного виховного впливу [5, с. 77]. Погоджуючись з цими міркуваннями, Н. Мороховська стверджує, що моральний сенс діалогічного спілкування полягає в тому, щоб людина спромоглася самовизначитись, самовиразитись, самореалізуватись, самоствердитись, взаємозбагатитись в процесі взаємодії з іншою людиною, яка є

вищою цінністю у спілкуванні, тобто вона є “дзеркалом”, у якому людина пізнає саму себе [4, с. 6].

Щодо діалогічного мовлення, то воно забезпечується, з одного боку, наявністю у лексичному запасі особистості різноманітних словесних шаблонів, звичних словосполучень, а з іншого – активним використанням екстралінгвістичних засобів, що в єдності зумовлює гнучкість комунікативної поведінки індивіда. За А. Лурією [2], продукування певного висловлювання передбачає не тільки створення вихідної схеми, що визначає логічну послідовність формулювання фрази, а й свідомий вибір із багатьох альтернативних мовних засобів найбільш стилістично доцільних. Виходячи з цього, основними одиницями висловлювання слід визнати не окремі слова чи фрази, а цілі смислові групи. Спираючись на це положення, вважаємо за необхідне обрати за одиницю навчання діалогічного мовлення не окремі слова або навіть фрази, а процес і результат комплексної взаємодії партнерів – діалогічну єдність, що супроводжується екстралінгвістичними засобами [6, с. 69].

Провідна роль в організації діалогічної взаємодії відводиться педагогу. У процесі навчання курсантів англійської мови на викладача покладається відповідальність за створення “діалогічного простору”, що передбачає такі напрями його діяльності: діалогізацію змісту навчання через інтеграцію, поліфонізм, багатоаспектність, плюралізм у подачі навчального матеріалу; забезпечення діалогічної взаємодії учасників педагогічного процесу; створення синергічних тимчасових або постійних навчальних колективів; запровадження системи проблемно-діалогічного навчання; організацію цілеспрямованої рефлексії як засобу самовдосконалення [1, с. 14–15].

Вдаючись до діалогічної форми комунікативного впливу, викладач має володіти технологією її організації, яка передбачає: уявлення комунікативної ситуації (де відбувається діалог, хто партнер у діалозі, яка мета діалогу, тобто у того, хто вступає в діалог, виникає потреба щось з’ясувати, повідомити, переконати, до чогось спонукати). Мотив зумовлює найрізноманітніші вияви спілкування: запитання – відповідь, прохання – згода (або відмова), пропозиція – згода (незгода) тощо. Зорієнтувавшись у комунікативній ситуації, учасник діалогу планує своє висловлення: обмірковує його тему, основну думку, форму і стиль.

Зважаючи на вищезазначене, важливу роль у підготовці майбутніх митників відіграють діалог, диспут та дискусія.

Лекція-діалог (діалог з аудиторією) передбачає безпосередній контакт педагога з аудиторією, який дає змогу зосередити увагу курсантів на найбільш важливих проблемах теми, яка вивчається, визначити зміст і темп викладання навчального матеріалу з урахуванням рівня освіти курсантів.

Активну участь курсантів у лекції-бесіді доцільно забезпечити різними прийомами: запитання до аудиторії (спантеличення), які повинні мати інформаційний характер, тобто мають бути спрямовані на з’ясування думок і рівнів поінформованості курсантів з проблеми та визначення рівня

їх готовності до сприйняття матеріалу лекції; коментування; голосова розрядка; гумористична репліка або казус тощо.

Будуючи відносини між курсантами, значну увагу необхідно приділяти створенню сприятливого психологічного клімату в курсантському колективі, дотриманню курсантами норм поведінки, відповідних етичних правил. При цьому важливо пам'ятати, що культуру спілкування в майбутніх фахівців важко сформувати, коли в навчальному закладі не створена атмосфера поваги до самого процесу спілкування, якщо не культивується ввічливість і галантність, у першу чергу, серед педагогів. Тому кожен педагог має бути носієм еталону поведінки в спілкуванні, має усвідомлювати себе суб'єктом спілкування й мати високий рівень комунікативної культури.

Діалогічна форма навчання надає кожному курсанту можливість висловитися й викласти свою думку. Позиція рівноправних учасників вирішення проблеми спонукає курсантів до формування професійно важливих якостей, культури поведінки, розвитку комунікативних умінь. Викладач має займати в діалозі позицію співрозмовника, який, будучи джерелом інформації і лідером спілкування, не просто визнає право кожного курсанта як партнера в спілкуванні, але й зацікавлений у тому, щоб курсант зберіг самостійність у судженнях. Особливої значущості в цьому разі набувають такі вміння педагога: реалізовувати суб'єкт-суб'єктні стосунки, забезпечуючи двобічну активність у взаємодії; цілеспрямовано передавати ініціативу співрозмовникові, викликати його спонтанні реакції; забезпечувати єдність співрозмовників, знаходячи спільне поле взаємодії й створюючи почуття "ми"; орієнтуватися на відповіді співрозмовника, продовжувати його думки, а не відкидати їх; доцільно застосовувати поради, активізуючи прагнення курсанта їх одержати. У процесі діалогу є можливість непомітно й ненав'язливо формувати етичне в поведінці й спілкуванні курсантів, розвивати їх смак до слова, жесту, міміки, інтонації.

У сумісній діяльності, спілкуванні курсантів та викладача не тільки розвиваються потенційні творчі можливості курсантів, але й сам викладач стає відкритим для нового досвіду. Зміна психологічної позиції педагога веде до зміни статусу курсанта. Вони стають партнерами, мають право на критику та помилки, на власне ставлення до діяльності.

Діалоги можуть перетворюватися в дискусії, що сприяє створенню позитивного психологічного клімату, творчому вирішенню питань, усебічному їх аналізу й глибокому засвоєнню досліджуваних проблем. У здоровій суперечці й боротьбі думок формується думка, вигострюється логіка й доказовість суджень.

Назвемо форми дискусії, що виявилися ефективними: *круглий стіл* (бесіда, у якій беруть участь п'ять-шість курсантів, що обмінюються думками як між собою, так і з "аудиторією"); *засідання експертної групи* ("панельна дискусія", до якої залучають 4–6 курсантів із призначеним головою. Спочатку вони обговорюють певну проблему між собою, потім пропонують свою позицію аудиторії у формі повідомлення або доповіді); *фо-*

рум (обговорення, у якому “експертна група” обмінюється думками з “аудиторією”); *симпозіум* (обговорення, у ході якого учасники виступають з повідомленнями, пропонуючи власний погляд. Після цього відповідають на запитання аудиторії); *дебати* (обговорення, побудоване на основі заздалегідь фіксованих виступів учасників, які представляють дві команди-суперниці. Після виступів команди відповідають на запитання, вислуховують спростування своєї позиції тощо); *судове засідання* (обговорення, що імітує судовий розгляд справи).

Педагог має володіти певною сукупністю методичних прийомів для проведення дискусії: мати певний запас знань, які можна додатково ставити на обговорення, щоб не давати дискусії згаснути; намагатись за допомогою цих запитань і певної емоційної поведінки забезпечити всебічний аналіз проблеми, не допускати переходу дискусії на другорядні проблеми або перетворення дискусії в діалог кількох найбільш активних курсантів чи окремих курсантів і педагога, забезпечити широку й активну участь у ній усіх курсантів групи; не випускати з поля зору хибні судження курсантів щодо предмета дискусії та залучати майбутніх митників до їх обговорення і знаходження правильної відповіді; стежити за тим, щоб предметом аналізу було певне судження, а не сам курсант, який його висунув, порівнювати різні погляди та залучати курсантів до їх активного і всебічного аналізу. Лише на закінчення дискусії педагог має зробити загальні висновки, проаналізувати та узагальнити результати колективного обговорення, підвести курсантів до конструктивного висновку, який має теоретичне і практичне значення, оцінити внесок кожного курсанта в перебіг дискусії, поставити завдання на самостійне вивчення.

Доцільним є залучення всього колективу курсантів до вивчення теоретичного матеріалу. Тобто підготовка до кожного заняття повинна мати колективний творчий характер, щоб жоден курсант не залишався без певного завдання, не був пасивним слухачем і спостерігачем. Для цього вся група розбивається на мікрогрупи (4–5 осіб), кожна з яких, готуючи весь матеріал, особливо ретельно, глибоко розкриває окремий його аспект. Доповнюючи виступи один одного, курсанти самі (під непомітним для них керівництвом і контролем педагога) мають розкривати зміст того чи іншого питання, що сприяє глибшому й міцному його засвоєнню, підвищенню інтересу до досліджуваного, формуванню відповідальності, дисциплінованості тощо.

Головна мета викладача – активізація участі курсантів, виявлення знань та здібностей, власних поглядів щодо тих чи інших тем з урахуванням свого досвіду.

Висновки. Реалізація у навчальному процесі (під час організації різних форм навчання) діалогічно-дискусійних технологій дає змогу кристалізувати й сконцентрувати ідеї та думки курсантів, заохочувати участь, створювати жваву, живу атмосферу під час навчання, формувати комунікативні вміння курсантів, розвивати вміння ставити уточнювальні запитання; є найбільш оптимальними для висловлення власних поглядів і пере-

конань, аргументованого заперечення, спростовування хибної позиції опонента, формування логіки й доказовості суджень, стислості й точності викладу, обстоювання своєї думки, творчого співробітництва, стимулювання толерантності.

Література

1. Зазуліна Л.В. Діалогізація дидактичного процесу в курсовій підготовці педагогічних кадрів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л.В. Зазуліна. – К., 2000. – 19 с.
2. Лурия А.Р. Язык и сознание / А.Р. Лурия. – М. : Изд-во МГУ, 1979. – 309 с.
3. Макаренко С.С. Психологічні умови розвитку комунікативної компетентності учителя : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / С.С. Макаренко ; Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2001. – 18 с.
4. Мороховська Н.С. Моральна культура спілкування : конспект лекцій / Н.С. Мороховська. – Харків : Укр. Юридична академія, 1993. – 17 с.
5. Салацька Н.М. Сутність діалогу як методу навчання та виховання / Н.М. Салацька // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць / редкол.: Т.І. Сущенко та ін. – К. ; Запоріжжя : Фінвей, 2002. – Вип. 22. – С. 75–77.
6. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения / Н.И. Формановская. – М. : Высш. шк., 1989. – 159 с.

ТКАЧЕНКО Л.П.

РИТОРИКА В БРАТСЬКИХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ (XVI–XVII ст.)

Оновлення змісту сучасної освіти України спонукає науковців до глибокого дослідження вітчизняного педагогічного досвіду та переосмислення шкільної практики минулих років. Сьогодні неабиякої актуальності набуває комунікативна підготовка особистості, що викликала посилений інтерес до такого навчального предмета, як риторика. Однак аналіз сучасних розробок з риторичної проблематики доводить, що при визначенні змістового і процесуального компонентів навчання риторики нерідко зарубіжний досвід, розробки вчених інших країн переважають над українськими традиціями красномовства.

Специфіку роботи братських шкіл досліджували історики Д. Ісаєвич, Т. Шевченко, Н. Яковенко в контексті розвитку української культури та створення гуманістичних осередків на теренах України, що перебувала під владою різних імперій. Відомі праці з історії педагогіки О. Джуринського, М. Левківського, Є. Мединського, М. Стельмаковича та інших, у яких розкрито провідну роль братських шкіл у започаткуванні нової освітньої парадигми в Україні. Дослідники В. Надольський, С. Обірек, З. Огоновський, які досліджували організацію навчання в єзуїтських братських школах, засвідчують важливу роль риторики як навчальної дисципліни, відзначають специфіку її викладання в умовах тогочасної України.

Мета статті – розкрити особливості навчання риторики в братських школах України (XVI–XVII ст.), оскільки така організація навчального процесу заклала підвалини подальшого розвитку української риторичної школи.